

Főúri reprezentáció a Csepel-szigeten: Savoyai Eugén kastélya

Az építető és a tervező

A francia és itáliai ősökkel büszkélkedő Savoyai Eugén herceg (1663–1736) 1683-ban maga mögött hagyta Párizst, és elszegődött I. Lipót német–római császár, cseh és magyar király (1657–1705) szolgálatába. A húszéves fiatalember zseniális képességeinek köszönhetően negyed évszázad leforgása alatt szédületes karriert futott be. Magyarországi hírnevét a zentai ütközetben (1697) aratott győzelmével alapozta meg. Az uralkodó jóvoltából 1703. június 28-án az Udvari Haditanács elnöke lett, 1708. május 2-án pedig elnyerte a birodalmi főtábornagyi rangot. Hosszú katonai szolgálata alatt tekintélyes vagyont halmozott fel. Halálakor éves jövedelme 400 000 forintot tett ki, birtokainak értéke elérte a 2 millió forintot, készpénzvagyona körülbelül 3 millió forintra rúgott.

Ilyen anyagi körülmények között nem meglepő, hogy nagyvonalú mecénási tevékenységet folytatott. Számos festményt, szobrot, porcelánt, könyvet, műkincset, arany- és ezüsttárgyat gyűjtött össze, illetve hagyott az utókorra. Kastélyait és palotáit a kor legkeresettebb közép-európai építészei, Johann Bernhard Fischer von Erlach (1656–1723) és Johann Lucas von Hildebrandt (1668–1745) tervezték. A bécsi Himmelportgasséban található városi palotája, a Mária Terézia (1740–1780) kora óta Belvedere-nek nevezett bécsi külvárosi kettős kastélya, az obersieberbrunni kertje és pavilonja, a schlosshofi, az engelhartstetteni, a bélyei, a promontori és a ráckevei kastélya a korabeli barokk művészet remekművei közé tartoztak/tartoznak.¹

Savoyai 1698. augusztus 4-én Johann Donat Heissler von Heitersheim (1648–1696) császári tábornok özvegyétől, Maria Barbara grófnőtől királyi engedéllyel 85 000 raj-

¹ Savoyai Eugén életéről bőséges adatot közöl: Braubach 1963–1965.; Henderson, 1978.; Mraz 1985.; Piltz 1991.; Herre 1997.; Egghardt, 2010. A régebbi magyar nyelvű szakirodalom meglehetősen szerény: Lázár 1884.; Balogh 1891.; Redlich 1925: 225–233.; Halász 1936: 221–229.; Horváth 1941. A tudományos ismeretterjesztő írások közül kiemelkednek: Benda 1987: 59–61.; Kalmár 1992: 21–24.; Kalmár 2003: 76–79. Jól hasznosíthatóak még annak a kiállítási katalógusnak a tanulmányai is, amely kötet 2010-ben jelent meg Bécsben (Husslein-Arco, Agnes – Plessen, Marie-Louise von [Hrsg.] 2010.).

nai forintért megvásárolta a Csepel-szigeti uradalmat. A herceg a vételárból mindössze 15 000 forintot fizetett ki készpénzben, 20 000 forintot átengedett abból az összegből, amely a kincstártól járt neki, a maradék 50 000 forintot pedig egy éven belül kellett törlesztenie.²

A zentai győzelem elismeréseként I. Lipót király 1699. január 30-án – a korona visszaváltási jogának fenntartása mellett – hozzájárult ahhoz is, hogy Eugén herceg halála után közvetlen örökösait, úgymint esetleges házasságából születendő gyermekeit, ezek nemlétében testvérét, Louis–Thomas herceget (1657–1702) és leszármazottait, valamint azok magszakadása esetén nagybátyját, Emmanuel Philibertet (1628–1709) illesse meg a birtokállomány. Amennyiben apja testvéreinek családja is kihal, akkor a Savoyai-ház fejedelmi ága tarthatott igényt az adományra.

Az uralkodói kegy gyakorlása több szempontból is figyelemre méltó. Legfőképpen azért, mert az 1514. évi budai országgyűlés a Nagyszigetet koronauradalommá nyilvánította, így annak elidegenítéséhez rendi hozzájárulás szükségeltetett, ami 1698-ban nem történt meg.³ Ráadásul a domínium úgy jutott a herceg birtokába, hogy őt a magyar országgyűlés akkor még nem honfíúsította; erre az eseményre majd csak 1715-ben került sor.⁴ Úgy tűnik tehát, hogy a rendek tudomásul vették az uralkodó akaratát, s bár a török kiűzésének időszakában számos sérelem érte őket, a jogügylet érvényességét mégsem kérdőjelezték meg.

Otto Löchli kutatásaiból tudjuk, hogy Savoyai Eugén 1713-ban, midőn unokaöccse, Emmanuel Thomas herceg (1687–1729) feleségül vette Maria Theresia Anna Felicitas Liechtenstein hercegnőt, felvett 100 000 forint kölcsönt a Csepel-sziget terhére. Nem egészen világos, hogy ez az eset mennyiben befolyásolta a későbbi fejleményeket, de az tény, hogy amikor a francia származású, de az 1715:130. törvénycikkkel honfíúsított császári hadvezér 1736. április 21-én utódok nélkül elhunyt, akkor magyarországi javai visszaszálltak a kincstárra.⁵

Első magyarországi kastélyát Savoyai a félig itáliai, félig osztrák származású piemonti hadmérnökével, Johann Lucas von Hildebrandt-tal építtette fel. Az 1720-ban nemesi címet szerzett építész, aki később az Alsó- (1714–1716) és a Felső-Belvederét (1721–1722), illetve a herceg béllyei és promontori kastélyát is megtervezte, a szakma fortélyait Rómában Obrist [= ezredes] Cerutitól és Carlo Fontanától (1634/1638–1714) sajátította el. Magáról a felkérésről az a hat darab, 1702. január 11-e és április 22-e között írt levél tanúskodik, amelyeket Hildebrandt olasz nyelven intézett megbízójához.

² MNL OL E 57. Magyar Kancelláriai Levéltár. Libri regii. 24. kötet. 462–466.; Schönherr 1877: 729.; Milhoffer 1940: 6–7.; Löchli 1968: 12.; Borosy 1986: 47. Nr. 3297. Az eseményt a ráckevei Bírói Krónikáskönyv is megöröktette: „Soos Miklós, Nagy Pállal, ezek idejekben esett az Méltóságos Princz Savoyai Eugenius Herczegnek kezére az szigetség Generál Heiszler Urunk halála után, adott érette fl. 85 000.” (MNL PML V. 180/A-a. Ráckeve mezőváros iratai. Tanácsi iratok. 13/a. kötet. Ráckevei krónika [1600–1836]. 19.; Magdics 1888: 102.).

³ CJH 1899: 708–709.

⁴ CJH 1901: 536–539.

⁵ Löchli 1968: 12.

A páratlanul értékes dokumentumokra 1922-ben bukkant rá Ybl Ervin művészettörténész a Gonzaga család mantovai levéltárában.⁶

Az iratokban kizárólag gyakorlati kérdésekről esik szó. Megtudható belőlük, hogy Eugén herceg az építkezés minden mozzanatát figyelemmel kísérte. Ő határozta meg többek között az épület alaprajzát, a kupola formáját, a díszterem bejáratát, az ablakok rácsozását, a kert méretét, de tájékoztatást várt az anyagbeszerzés és a munkálatok költségeit illetően is. Az uradalmi prefektus 100 000 forintra becsülte a kiadásokat.⁷

A kastély helyének kiválasztásában elsősorban természetföldrajzi és biztonsági szempontok játszottak közre. A szomszédos erdőkben vadak sokasága élt, ami miatt a vadászat már a középkorban nagy népszerűségnek örvendett a környéken. Mindemellett a Budától és Pesttől délre fekvő sziget elkerülte a hadseregek felvonulási útvonalát, s az uradalom központja, a mezővárosi jogállást élvező Ráckeve a kastély közvetlen szomszédságban feküdt. Az egykori hászváros gazdasági életének húzóágazatát a 18. században is a kézműipar és a kereskedelem képezte. Az áruforgalom jórészt a Dunán keresztül bonyolódott le. A folyó két ága a legnyomorúságosabb időkben is védelmet és tartós megélhetést biztosított a helybeliek számára.⁸

A rendelkezésünkre álló források alapján nem könnyű választ adni arra a kérdésre, hogy a Rákóczi-szabadságharc kitörése befolyásolta-e, és ha igen, milyen mértékben az építési munkálatokat. Kétségtelen, hogy a gyakori portyázások nem kímélték sem a sziget földesurának javait, sem a környék lakóinak életét, ám a félkész állapotban lévő kastély megtámadásáról vagy felégetéséről nincs tudomásunk. Bár Deák Ferenc és Ilosvai Imre ezredesek csapatai 1704. január 4-én a befagyott Duna jegén elhajtották Savoyai ménését, magát az épületet mégsem rongálták meg. Az esetről Claudius Verlet uradalmi prefektus tájékoztatta Johann Ferdinand Pfeffershoven budai parancsnokot, aki a kecskeméti tanácsot bízta meg az elrabolt állatok visszaszerzésével.⁹ A szigetre behatoló kurucok hamar felhagytak a garázdálkodással, mivel a környéken császári hadak állomásoztak, amelyek 1705. július 24-e körül betörték Ráckevére és Tassra, s hatalmas pusztítást végeztek a két településen.¹⁰ A Duna vonalát a szálláshelyét Dunavécsein berendező Kreutz császári tábornok védelmezte a budai őrség egy részével és néhány rác martalóccal.¹¹

⁶ Ybl 1925: 56. és 60. 4. lábjegyzet; Rados 1931: 217.; Entz 1958: 29.; Genthon 1961: 240.; Rados 1961: 201. és 208.; Kovács 1968: 52–57.; Garas 1970: 281.; Voit 1970: 27. és 96.; Genthon 1974: 418.; Dercsényi–Zádor 1980: 233.; Ybl 1981: 384–386.; Galavics 1983: 243.; Gutkas 1985: 284.; Hegedűs 1985: 1.; Badál 1987: 24., 89. és 91.; Kelényi 1998: 124.; Virág 2000: 161.; Galavics 2001: 350.; Feld 2002: 126.; Dercsényi–Kaiser 2007: 120.; Igaz 2007: 63; Koppány 2007: 21–22.; Kelényi 2009: 336–337. Hildebrandt életéről és munkásságáról átfogó képet nyújt: Grimschitz 1959.

⁷ Ybl 1925: 58.

⁸ Miskei 2003: 344–373.

⁹ Hornyik 1866: 101–102. és 273–274. Az 1704. évi ráckevei portyázáskor az egyik kuruc katona behatolt az ortodox Istenanya Elszenderedése-templomba, s miután leverte a főoltár feletti keresztet, átlötte a megfeszített Krisztus bal karját. A fáma szerint, midőn övéihez sietett vissza, a Dunán való átkeléskor leesett a lováról és vízbe fulladt (Ludaics 1861: 2.).

¹⁰ Bánkúti 1996: 109. és 216.

¹¹ Dedek 1910: 364.

Az épület

A kastélyt Bél Mátyás (1684–1749) pozsonyi evangélikus lelkész ismertette először az „Új Magyarország történeti–földrajzi leírása” (*Notitia Hungariae novae historico-geographica*) c. művének harmadik kötetében (1737): „*E szerény városban Eugén herceg nagyszerű kastélyt létesített. Ez a város fölött fekszik, ugyanazon a folyóparton, sík, de inkább emelkedettebb helyen és nagyszerű látványt nyújt. A homlokzatával szemben ugyanis az egész sziget kitárul, hátul a folyó folydogál, azon túl hatalmas síkság terül el. Jóllehet csak földszintes, mégis magasabbnak tűnik távolról más kétemeletes épületnél. Olyan, mintha »M« betű alakban lenne elhelyezve, ugyanis visszahajlik a közép felé, a homlokzattól az udvarba nyúlik ez a nagyszerű épület, amelynek belső része lakást és a fényűző tanácstermet foglalja magába. Meglehetősen tágas, márványpadlóval, faburkolattal és magas boltívvvel és cikcakkos díszítésű ajtókkal és fenn és lenn nagyszerű ablakokkal pompás látványt nyújt. A tetején kupolás torony áll, és e fölött a tető körül, azon a részen, amely az udvarra néz, egy szabad ég alatti folyosó, amelyet kőrácsozat és ezeken Mercurius, Hercules, Aeneas, Anchises és más költői alakok szobrai vesznek körül és díszítik.*

Az épület többi része mindkét oldalon ehhez nyúlik ki középen. Északra egyik felől a herceg lakosztálya az előtérrel és a többi szobával, másik felől a vendégek és alkalmazottak összefüggő és tágas hálósobái. És mint ahogyan az említett betű hátulról tart az oldalfalak felé, úgy itt is a szobák folytatódnak kelet felé, s ezeknek mindkét végét az előbbieknél kissé tágasabb kupolás tornyocskák zárják be. Csak egy udvar van közben, eléggé tágas és burkolt talaja meg a teljesen tiszta levegője miatt igen hasznos. Ezt az egészet fal övezi, amely mint a virág, kanyargó díszítéssel van kiképezve, a kapu pedig rácsos. Nincs itt semmi, ami felséges és nagyszerű mű, ne az alapító nagylelkűségét és dicsőségét bizonyítaná.”¹²

Hildebrandt első hiteles műve jellegét tekintve egy U alakú, zárt udvart képező, kupolás középrészt magában foglaló, hullámzó falfelületű, erőteljes architektonikus hatású, szélesen elnyúló földszintes, barokk stílusú épület. Berendezése, a megrendelő elképzeléseihez igazodva, az alapvető szükségletek kielégítésére szolgált.¹³ A főépület alapjainak lerakása 1701-ben kezdődött el. A díszterem 1702-ben, míg a hozzá tartozó helyiségek az 1710-es évek elején kerültek tető alá. Az alacsonyabb oldalszárnyakat 1720–1722-re a pesti céh legkiválóbb mestere, a salzburgi származású Mayerhoffer András (1690–1771) csatolta a központi épülethez. Az udvar Duna felé eső szakasza – a kővázakkal és puttókkal díszített bejárattal együtt – a 18. század derekára nyerte el mai formáját.¹⁴

¹² Bél 1737: 526–527.; Szabó 1977: 146.

¹³ Kelényi 1974: 12.; Badál 1987: 140. A kastély berendezését részletesen felsorolja Johann Joseph Pleyerer kamarai perceptor 1736. november 24-én készített összeírása (MNL OL E156. Urbaria et conscriptiones 8:10., 76:15. és 86:23.).

¹⁴ Ybl 1925: 56.; Rados 1931: 12. és 217.; Entz 1958: 29.; Genthon 1961: 240.; Rados 1961: 201–203.; Garas 1970: 281. és 284.; Genthon 1974: 418–419.; Dercsényi–Zádor 1980: 233. és 250.; Galavics 1983: 243.; Hegedűs 1985: 1–2.; Kelényi 1998: 124.; Virág 2000: 161.; Galavics 2001: 350.; Feld 2002: 126–127.; Dercsényi–Kaiser 2007: 120.; Igaz 2007: 63.; Koppány 2007: 22.; Kelényi 2009: 337–338. Az épület alaprajza: Ybl 1925: 57.; Rados 1931: 218.; Entz 1958: 29.; Rados 1961: 204.; Garas 1970: 282.; Genthon 1974: 419.; Galavics 1983: 244.; Hegedűs 1985: belső hátsó borító (színes kép); Kelényi 1998: 124.; Virág 2000: 162.; Galavics 2001: 350.

A nyolc helyiségből álló, 13 tengelyes főszárny középpontját egy kupolával fedett nyolcszögletű díszterem foglalja el, amelyhez kétoldalt fogadóhelyiségek és társalgók csatlakoznak. Hazánkban itt valósult meg először a kényelmet szolgáló, két terem soros alaprajz (*appartement double*), amelynek kiemelt helyiségeit egymáson keresztül és kívülről, míg szobáit kizárólag a belső oldalfolyosóról lehet megközelíteni. A déli rész egykori – napjainkra sajnos elpusztult – gyönyörű stukkóit Giuseppe Facchinetti itáliai díszítőfestő és Santino Bussi (1664–1736) szobrász, stukkátor készíthette.¹⁵

A kupolás középrizalit utcai homlokzata előtt kocsi/hintófelhajtó előcsarnok húzódik, amelyet négy lépcsőfok választ el a talaj szintjétől. Az előcsarnokba ión oszlopfejs pilaszterekkel díszített hármaskapunyílás vezet. A homlokzati diadalív itáliai minták nyomán jelent meg az épületen. A kisebb nyílások szemöldökpárkánya feletti ovális keretben északon Pallasz Athéné, délen Árész mellszobra látható. A lantablakok kidomborodó keretezése – az alatta lévő konzolokkal együtt – szinte az egész falmagasságot kitölti.¹⁶

Amíg a kastély külső formája itáliai hatásról – főleg Andrea Palladio (1508–1580), Francesco Borromini (1599–1667), Carlo Fontana (1634/1638–1714) és Giovanni Antonio de Rossi (1616–1695) munkásságának ismeretéről – árulkodik, addig alaprajzána és belső térkapcsolásának legközelebbi párhuzama Franciaországban lelhető fel. Eugén herceg minden bizonnyal jól ismerte Nicolas Fouquet-nak, XIV. Lajos király (1643–1715) pénzügyi főintendánsának vaux-le-vicecomte-i kastélyát (épült: 1657–1660), amelynek építész, Louis Le Vau (1612–1670) a füzérszerűen egymásba kapcsolódó termeket egyetlen hosszanti tengely mentén sorakoztatta fel. Az enfilade típusú térelrendezés és az U-alakú épület által közrefogott díszudvar (*cour d'honneur*) kialakítása a francia barokk kastélyépítészet kedvelt elemei közé tartozott.¹⁷

Az 1714-ben kripta nélkül emelt s 1840-ben lebontott uradalmi kápolna, amelyet Friedetzky Ferenc ráckevei plébános 1790. december 27-én áldott meg a Szent Üdvözítő tiszteletére, a déli oldalszárnyban kapott helyet. A források bolthajtásos, elegáns épületnek írják le. Körülbelül száz ember fért el benne. Sekrestyéjében egy-két kelyhet és néhány fehér színű miseruhát őriztek. Hordozható oltárát a katolikus templomtól kölcsönözte. Szent Kereszt oltárán egy szentségház (*tabernaculum*), hat gyertyatartó és két darab tédret hajtó angyal szobor helyezkedett el. Tabernákulumából az Oltáriszentség (*Eucharisztia*) azért hiányozhatott, mert havi egy alkalomnál kevesebbszer mutattak be szentmisét az oratóriumban.¹⁸

A főpárkány feletti széles erkélyt tíz, megközelítőleg természetes nagyságú, mitológiai témájú kőszobor zárja le. Balról jobbra haladva: Flóra, Hermész, Héraklész és Antaios, Zeus, Héraklész, Pallasz Athéné, Saturnus, Aeneas és Anchises (a kis

¹⁵ Ybl 1925: 56.; Entz 1958: 30.; Genthon 1961: 240.; Kovács 1968: 51. és 57.; Voit 1970: 27–28. és 96.; Badál 1987: 140.; Igaz 2007: 64.; Kelényi 2009: 338.

¹⁶ Ybl Ervin szerint a kastély hármaskapunyílásának legközelebbi európai párhuzama a római Montecitorio palota, amely Hildebrandt mesterének, Carlo Fontanának a munkája (Ybl 1925: 68.).

¹⁷ Ybl 1925: 58–64. és 73.; Entz 1958: 29.; Genthon 1961: 240.; Rados 1961: 208.; Voit 1970: 27.; Dercsényi–Zádor 1980: 234.; Galavics 1983: 243.; Kelényi 1998: 124.; Virág 2000: 161.; Galavics 2001: 350–351.; Feld 2002: 126.; Dercsényi–Kaiser 2007: 120.; Igaz 2007: 63–64.; Koppány 2007: 22–24.; Kelényi 2009: 337–338. Megjegyzendő, hogy a vaux-le-vicecomte-i kastély emeletes, míg a ráckevei földszintes épület. A „Napkirály” uralkodása alatt bontakozott ki a francia barokk ún. klasszicizáló irányzata (Gerő 2003: 84.).

¹⁸ SzfvPKL Ltsz.: 4555. Ráczeviensem parochiam et eccl. tang. 1772–1819. Nr. 495/1851; SzfvPKL Visitatio Canonica, 1817 (Ráckeve); Kovács 1968: 57., 69–70., 72. és 78. 16/b. jegyzet; Genthon 1974: 419.; Miskei 1999: 58.

Ascanius-Iulusszal), Poszeidón, Artemisz. A felsorolt istenek, istennők és hőszok kivétel nélkül a görög–római mitológia neves alakjai, s a kocsifelhajtó Árész és Pallasz Athéné mellszobrával együtt a természetet, a vadászatot, a tudományt, a művészetet, a harcászatot, a bátorságot, a férfierőt, a hősiességet, a bajtársiasságot, az irgalmasságot és az aranykort jelképezik. Másképp fogalmazva: a szimbolikus értelmű szobrok kezdettől fogva kettős szerepkört töltenek be: részben dekorációs célt szolgálnak, részben a csatatereken diadalmaskodó s emellett nagyszabású mecénási tevékenységet is folytató hadvezér kőbe vésett dicsőségét fejezik ki.¹⁹

1. Ábra A ráckevei Savoyai-kastély korlátszobrai

A SZOBOR NEVE	MITOLÓGIA	SZIMBÓLUM
Flóra	Római	Természet, növények, virágok
Hermész (Mercurius)	Görög	Ravaszság, furfang
Héraklész és Antaiosz	Görög	Hősiesség
Zeusz (Jupiter)	Görög	Uralom, főhatalom, vezetés
Héraklész (Hercules)	Görög	Örök emlékezet, megistenülés (<i>apoteózis</i>)
Pallasz Athéné (Minerva)	Görög	Tudomány, művészet, hadászat
Saturnus (Kronosz)	Római	Aranykor, béke
Aeneas és Anchises (a kis Ascanius-Iulusszal)	Római	Bajtársiasság, irgalmasság, kegyelet
Poszeidón (Neptunus)	Görög	Férfierő, víz
Artemisz (Diána)	Görög	Vadászat

Az erkélyszobrok között nem véletlenül bukkan fel hangsúlyozottan Héraklész alakja. A görög mítoszok szerint a hellének nemzeti hőszok kimondhatatlan földi szenvedések és megpróbáltatások után érdemelte ki az istenek elismerését, vagy ahogy az ókori szerzők nevezték: az „apoteózis”-t. A bécsi Felső-Belvederében őrzött s Balt-hasar Permoser (1651–1732) által 1718 és 1721 között faragott *Eugén herceg apoteózisa* c. márványszobron a Héraklész öltözetét viselő hadvezér egy török katona testén tapos, mellette ott áll az Örökkévalóság szimbóluma, kezében a főhóst dicsőítő napkoronggal. Nem kétséges, hogy a magát „második Héraklésznek” tekintő herceg, kortársai és az utókor számára egyaránt világossá kívánta tenni, hogy az oszmánok felett aratott katonai sikereivel ő is rendkívüli tetteket hajtott végre, ezért méltóvá vált arra, hogy halandó emberként a halhatatlan istenek közé emelkedjen. Hogy ez nem pusztá spe-

¹⁹ Entz 1958: 30.; Genthon 1874: 419.; Hegedűs 1985: 10.; Dercsényi–Kaiser 2007: 120. Néhány kutató úgy véli/vélte, hogy a szobrok elsősorban épületdíszek a kastélyon (Kovács 1968: 58.; Garas 1970: 287.).

kuláció, arra bizonyítékkal szolgál, hogy a herceg az 1710-es években 17 nagyméretű olajfestményt készíttetett a Párizsban tanult Jan van Huchtenburggal (1647–1733) és a francia származású Jacques Ignace Parrocellel (1667–1722) a nyugati és a balkáni hadszíntér győztes csatáiról, ezzel is hangsúlyozva saját érdemeit a kor hadviselésében.²⁰

A bábos korláttal (*balusztrád*) megerősített terasz mögött a Savoyai-család orosz-lános, tetején koronával ékesített címerét magában foglaló háromszögű oromdíz (timpanon) és a dísztermet befedő kupola emelkedik. A szerényebb kiképzésű, előcsarnok és terasz nélküli hátsó homlokzat a kertre néz, ahol egy viszonylag kisméretű tó terül el.²¹

A triumfális művészet szerves részét alkotta a győztes hadvezérnek kijáró diadaljelvény megjelenítése is, amely az épület tetején a megrendelő átgondolt művészi programját hirdette. A mai kupola 19. századi klasszicista stílusú munka, szemben az eredetivel, amelynek legkorábbi hiteles ábrázolása Leopold Franz von Rosenfelt 1728. évi térképén látható.²² A 18. századi manzárdtető török sátorformát utánzott, akárcsak a bécsi Felső-Belvedere tetőzete, amelynek épületében Savoyai az 1716-ban Péterváradnál Ali Damad nagyvezírtől zsákmányolt dízsátrat őriztette.²³ Mindezek ismeretében nyugodtan kijelenthetjük, hogy a megtört felületű, felső részében laposabb, alsó felében meredekebb barokk nyeregtető is több, mint egyszerű építészeti elem; voltaképpen az ellenségtől szerzett legértékesebb hadizsákmánynak, a pompakedvelő hadvezér dicsőségét kifejező trófeának méltóságteljes megformálása is egyben.

Összegzés

A ráckevei Savoyai-kastély funkciójára nézve pihenőkastély (vadász-kastély),²⁴ amelyen nyomát sem találni a 16–17. századi főúri rezidenciák jellegzetességeinek. Tulajdonosa abban bízott, hogy a török kiűzése után többé nem lesz szükség katonailag védhető, zárt, tömbszerű épületekre, mert a Magyar Királyságra tartós béke fog köszönteni. A nagyszigeti kastély méretét tehát nem annyira az építető vagyoni helyzete

²⁰ Galavics 1986: 131–132.

²¹ Entz 1958: 30–31.; Hegedűs 1985: 10.

²² Entz 1958: 29–30.; Kovács 1968: 54. Hegedűs 1985: 2. Ybl Ervin úgy vélte, hogy a ráckevei kastély kupolájának mintája két római templom: a Santa Maria in Monte-Santo és a Santa Maria de' Miracoli lehetett (Ybl 1925: 71.). A kastély képét közli: Dagobert 1928: 161.

²³ Mojzer 1971: 39.; Galavics 1986: 131.; Farbak 1998: 88. A pétervárad győzelem után XI. Kelemen pápa (1700–1721) Savoyai Eugénnek ajándékozott egy megszentelt birtumot és egy kardot (Varga 1994: 636.), a diadal emlékére pedig a nyugati kereszténység egész területén elrendelte a Rózsafüzér Királynője (Olvasós Boldogasszony) ünnepét (Diós 2006: 743.; Török 2007: 298.). Guido Ferrari szerint Savoyai már a temesvári győzelem után is kapott egy kardot és egy lándzsát (Szebelédi 2011: 66.).

²⁴ A ráckevei Savoyai-kastélyt funkciójá miatt *luxuspalotának* (Garas 1970: 281.), *nyári kastélynek* (Galavics 1983: 243.; Galavics 2001: 350.) vagy *nyári rezidenciának* (Kelényi 2009: 337.), illetve *mulatókastélynek* (Feld 2002: 126.) is nevezik a kutatók. A vadász-kastély tulajdonképpen nem más, mint lakott településen kívül álló reprezentációs központ, amely a földesúr és környezete számára alkalmi tartózkodás vagy szórakozóhely céljából épült (Zádor 1984. 121.).

te határozta meg, hanem sokkal inkább annak a korszaknak a szemlélete, amelynek központi gondolatát a harmónia és a nyugalom képezte.²⁵

Fontos megemlíteni, hogy Hildebrandt ünnepélyes, dekoratív alkotása nem maradt elszigetelt jelenség, hanem mintául szolgált a későbbi barokk kastélyok alaprajzi elrendezéséhez és külső megjelenéséhez. Az épületek lehangsúlyosabb, kupolával fedett része (főbejárat, lépcsőház, díszterem) középre került, s az ötszakaszos főhomlokzaton a homorú és domború ellentétére építő falképzés biztosított mozgalmas hatást. A tájba tervezett főúri lakhelyek esztétikai szempontból is megfeleltek a kor kívánalmainak, hiszen többségüket a természettel való szoros kapcsolat jellemezte.

Tamássy Andor, Ráckeve egykori aljegyzője állítólag megtalálta azt az 1718. június 3-án kelt dokumentumot, amelyben Eugén herceg az Udvari Haditanácsnál kezdeményezte a császári seregben szolgáló Vékony János közlegény tisztii rangra emelését, mivel a nevezett katona Belgrád ostromakor (1717) veszélyes kémszolgálatot teljesített.²⁶ Amennyiben a Csepel-szigeten datált levél valóban létezett, akkor könnyen elképzelhető, hogy Savoyai legalább egyszer vagy akár többször is megfordulhatott ezen a birtokán.²⁷ Hosszabb ideig azonban semmiképpen sem tartózkodhatott itt, hiszen földszintes, szélesen elnyúló „pavilonszerű” kastélya nélkülözte a hivatali ügyintézés és a társasági élet színtereit (dolgozószoba, fogadóterem, díszlépcsőház, bálterem, emeleti szobák stb.). A genovai születésű egykori piemonti hadmérnök mindenesetre ide is olyan épületet tervezett, amely díszítésével és architekturális elemeivel kifejezi a megrendelő történelmi nagyságát.²⁸

Forrásörző intézmények

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL), Budapest.

E 57. Magyar Kancelláriai Levéltár.

E 156. Urbaria et conscriptiones.

Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára (MNL PML), Budapest.

V. 180/A-a. Ráckeve mezőváros iratai. Tanácsi iratok. 13/a. kötet. Ráckevei krónika (1600–1836).

²⁵ Dercsényi–Zádor 1980: 233.; Galavics 1983: 243.; Virág 2000: 161.; Galavics 2001: 350.; Feld 2002: 127.; Miskei 2003: 252.

²⁶ A szóban forgó irat sajnos nincs meg, ezért Tamássy Andor állítását sem megerősíteni, sem megcáfolni nem tudjuk. Ugyanakkor elgondolkodtató, hogy kéziratban maradt helytörténeti munkájában az egykori aljegyző mégis így fogalmazott: „A herceg nem lakott a kastélyban, csak uradalmi tisztjei, akik a csepelszigeti Uradalom ügyeit intézték.” (Tamássy 1950: 68.).

²⁷ Kovács József László szerint Eugén herceg 1714–1716 között tartózkodhatott a Csepel-szigeten (Kovács 1968: 60.). Állításának igazolására a szerző semmilyen bizonyítékot nem szolgáltatott, ezért a kérdés eldöntése további kutatást igényel. Savoyai ezredének katonái viszont 1698-ban és 1700-ban valóban elhelyezést nyertek Ráckeven (Borosy 1986: 59. 3345. regeszta [1698] és 113. 3606. regeszta [1700]).

²⁸ Savoyai Eugén 1736. április 21-én halt meg Bécsben. A kitűnő hadvezér holttestét a Stephansdombban helyezték örök nyugalomra.

Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár (SzfvPKL), Székesfehérvár.

Ltsz.: 4555. Ráczeviensem parochiam et eccl. tang. 1772–1819.

Visitatio Canonica, 1817. (Ráckeve)

Hivatkozott források

Bánkúti Imre 1996: *Pest–Pilis–Solt vármegye a Rákóczi-korban. I–II. kötet.* Budapest. (Előmunkálatok Pest megye monográfiájához 2.)

Bél Mátyás 1737: *Notitia Hungariae novae geographico historica partis primae. Cis-Danubianae. Tomus tertius.* Vienna, 1737.

Borosy András 1986: *Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1638–1711. IV. kötet. 1698–1702.* Budapest. (Pest Megyei Levéltári Füzetek 11.)

Corpus Juris Hungarici 1899: *Magyar Törvénytár. 1000–1526. évi törvénycikkek.* Fordították és jegyzetekkel ellátták: Nagy Gyula, Kolosvári Sándor, Óvári Kelemen, Márkus Dezső. Budapest.

Corpus Juris Hungarici 1901: *Magyar Törvénytár. 1657–1740. évi törvénycikkek.* Fordította és bevezetéssel ellátta: Tóth Lőrinc. Magyarázatokkal és utalásokkal kíséri: Márkus Dezső. Budapest.

Magdics István 1888: *Diplomatarium Ráczeviense. Ráczevei Okmánytár.* Székesfehérvár.

Schönherr Gyula 1877: A bécsi udvari kamara levéltárának magyar vonatkozású oklevelei (I–II. közlemény). In: *Történelmi Tár*, 559–575. és 720–733.

Szabó Béla (ford.) 1977: *Bél Mátyás Pest megyéről.* Szentendre. (Pest Megyei Múzeumi Füzetek X.)

Szebelédi Zsolt (ford., jegyzeteket és az utószót írta): *Guido Ferrari: Savoyai Eugén herceg magyarországi háborúban végrehajtott haditetteiről szóló három könyv.* Máriabesnyő. (Scriptores rerum Hungaricarum)

Hivatkozott irodalom

Badál Ede 1987: *Kastélyok, kúriák Pest, Heves és Nógrád megyében.* Budapest.

Balogh Károly György 1891: *Történet-politikai tanulmányok Eugen Savoya hercege életrajzához.* Zenta.

Benda Kálmán 1987: Savoyai Jenő és a magyarok. *História* (9.) 5–6. 59–61.

- Braubach, Max 1963–1965: *Prinz Eugen von Savoyen. Eine Biographie. 5 Bände.* Wien.
- Dagobert, Frey 1928: Csepel-sziget térképe 1728-ból. *Archaeológiai Értesítő*, (42) 159–165.
- Dedek Crescens Lajos 1910: Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye története. In: Borovszky Samu (szerk.): *Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye. I. kötet.* Budapest. 200–436. (Magyarország vármegyéi és városai)
- Dercsényi Dezső – Zádor Anna 1980: *Kis magyar művészettörténet (A honfoglalás korától a XIX. század végéig).* Budapest. (Képzőművészeti Zsebkönyvtár)
- Dercsényi Balázs – Kaiser Ottó 2007: Magyar kastélyok. In: Dercsényi Balázs – Kaiser Ottó – Koppány Tibor: *Magyar kastélyok.* Budapest. 41–176.
- Diós István 2006: Rózsafüzér Királynője. In: Diós István (főszerk.) és Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XI. kötet.* Budapest. 742–743.
- Egghardt, Hanne 2010: *Prinz Eugen. Feldherr, Staatsmann, Mänzen.* Innsbruck–Wien.
- Entz Géza 1958: Ráckeve. In: Dercsényi Dezső (szerk.): *Pest megye műemlékei. II. kötet.* Budapest. 7–40. (Magyarország műemléki topográfiája V.)
- Farbaky Péter 1998: Török építészet Magyarországon. Késő reneszánsz. In: Sisa József és Dora Wiebenson (szerk.): *Magyarország építészetének története.* Budapest. 85–108.
- Feld István 2002: *Magyar építészet 3. Késő reneszánsz és kora barokk.* Budapest.
- Galavics Géza 1983: Barokk. In: Aradi Nóra – Feuerné Tóth Rózsa – Galavics Géza – Marosi Ernő – Németh Lajos (szerzők): *A művészet története Magyarországon a honfoglalástól napjainkig.* Budapest. 215–302.
- Galavics Géza 1986: *Kössünk kardot az pogány ellen. Török háborúk és képzőművészet.* Budapest.
- Galavics Géza 2001: Barokk. In: Galavics Géza – Marosi Ernő – Mikó Árpád – Wehli Tünde (szerzők): *A magyar művészet a kezdetektől 1800-ig.* Budapest. 317–441. (Egyetemi könyvtár)
- Garas Klára 1970: A barokk kor művészete. In: Fülep Lajos (főszerk.) és Dercsényi Dezső – Zádor Anna (szerk.): *A magyarországi művészet története. Szövegkötet.* Budapest. 257–312.
- Genthon István 1961: *Magyarország művészeti emlékei 2. Duna–Tisza köze, Tiszántúl, Felsővidék.* Budapest.
- Genthon István 1974: *Magyarország művészeti emlékei.* Budapest.
- Gerő László 2003: *Az építészeti stílusok.* Budapest.
- Grimschitz, Bruno 1959: *Johann Lucas von Hildebrandt. Bände I–II.* Wien–München.
- Gutkas, Karl (Hrsg.) 1985: *Prinz Eugen und das barocke Österreich. Bände I–II.* Salzburg–Wien.

- Halász Gábor 1936: A humanista hadvezér. *Apollo* (2.) 221–229.
- Hegedűs Ernő 1985: *Ráckeve. Savoyai kastély*. Budapest. (Tájak Korok Múzeumok Kiskönyvtára 186.)
- Henderson, Nicholas 1978: *Prinz Eugen. Der edle Ritter*. München.
- Herre, Franz 1997: *Prinz Eugen. Europas heimlicher Herrscher*. Stuttgart.
- Hornyk János 1866: *Kecskemét város története oklevéltárral. IV. kötet. Kecskemét*.
- Horváth Jenő 1941: *Szavójai Jenő herceg. A dunai monarchia kialakulása*. Budapest. (Nagy idők – nagy emberek)
- Husslein-Arco, Agnes – Plessen, Marie-Louise von (Hrsg) 2010: *Prinz Eugen – Feldherr Philosoph und Kunstfreund – Katalogbuch zur Ausstellung in Wien, 11. 02. 2010 – 06. 06. 2010*. Belvedere.
- Igaz Rita 2007: *A barokk Magyarországon*. Budapest. (Stílusok – Korszakok)
- Kalmár János 1992: Egy könyvbarát hadvezér. *Rubicon* (3.) 8–9. 21–24.
- Kalmár János 2003: Herceg Savoyai Eugén. In: Szentpétery József (szerk.): *Szürke eminenciások a magyar történelemben*. Budapest. 76–79.
- Kelényi György 1974: *Kastélyok, kúriák, villák*. Budapest. (Építészeti hagyományok)
- Kelényi György 1998: Érett és késő barokk. In: Sisa József és Dora Wiebenson (szerk.): *Magyarország építészetének története*. Budapest. 123–170.
- Kelényi György 2009: ráckevei Savoyai-kastély. In: Kőszeghy Péter (főszerk.): *Magyar művelődéstörténeti lexikon. IX. kötet*. Budapest. 336–338.
- Koppány Tibor 2007: Kastélyépítészet Magyarországon. In: Dercsényi Balázs – Kaiser Ottó – Koppány Tibor: *Magyar kastélyok*. Budapest. 9–40.
- Kovács József László 1968: A Savoyai-kastély története. In: Kovács József László – Losonci Miklós (szerk.): *Ráckevei műemlékek*. Ráckeve. 45–78. (Ráckevei Járási Füzetek 3.)
- Lázár Gyula 1884: *Eugen, Savoyai herceg. Élet- és jellemrajz*. Budapest.
- Löchli, Otto 1968: *Die deutsche Mundart von Szigetújfalu*. Wien.
- Ludaics Miksa 1861: A történeti emlékü ráckevei görög vallásu szerb templom (I–III. közlemény). *Sürgöny*, (49.) 2.; (50.) 2.; (51.) 2–3.
- Milhoffer Sándor 1940: *Adalékok a királyi család ráckevei uradalmának történetéhez*. Budapest.
- Miskei Antal 1999: *A ráckevei katolikus templomok*. Ráckeve.
- Miskei Antal 2003: *Ráckeve története I. Ráckeve története a kezdetektől 1848-ig*. Ráckeve.
- Mojzer Miklós 1971: *Torony, kupola, kolonnád*. Budapest. (Művészettörténeti Füzetek 1.)

- Mraz, Gottfried 1985: *Prinz Eugen. Ein Leben in Bildern und Dokumenten*. München.
- Piltz, Georg 1991: *Prinz Eugen von Savoyen. Biografie*. Berlin.
- Rados Jenő 1931: *Magyar kastélyok*. Budapest.
- Rados Jenő 1961: *Magyar építészettörténet*. Budapest.
- Redlich Oswald 1925: Savoyai Jenő herceg. *Századok* (59) 7–8. 225–233.
- Tamássy Andor 1950: *Adatok Ráckeve történetéhez*. Ráckeve. Kézirat a ráckevei Árpád Múzeumban. Adattár. Ltsz.: 161-75.
- Török József 2007: Mária-ünnepek. In: Kőszeghy Péter (főszerk.): *Magyar művelődéstörténeti lexikon. Középkor és kora újkor. VII. kötet*. Budapest. 294–298.
- Varga J. János 1994: Pétervárad, 1716. augusztus 5. Savoyai Eugén és Ali Damad nagyvezír csatája egy művészi igényű ábrázoláson. *Századok* (128) 3–4. 634–649.
- Virág Zsolt 2000: *Magyar kastélylexikon. Pest megye kastélyai és kúriái*. Budapest.
- Voit Pál 1970: *A barokk Magyarországon*. Budapest.
- Ybl Ervin 1925: *Savoyai Jenő herceg ráckevei kastélya*. Különlenyomat a Szépművészeti Múzeum Évkönyvének III. kötetéből. Budapest.
- Ybl Ervin 1981: Hildebrand, Johann Lucas von. In: Zádor Anna és Genthon István (főszerk.): *Művészeti Lexikon. II. kötet. F–K*. Budapest. 384–386.
- Zádor Anna 1984: *Építészeti szakszótár*. Budapest.